

Gabriela Laza¹**„Kiderült, hogy a KFC jobban fizet...”****A végzős építészek átmenete az iskolából a munkaerőpiacra**

„Romániában az építész szakma fejlődése nem lineáris, hasonló a román állam és társadalom fejlődéséhez. Az építészet hűen tükrözi a társadalom állapotát és komplex fejlődését.”²

Kivonat. A jelen tanulmány célja, hogy mélyrehatóan elemezze a romániai építészeti egyetemet végzett diákok iskolából munkaerőpiacra való átmenetének folyamatát az elmúlt évtized során, és megfigyelje, hogy milyen szakmai pályát választanak a gyors társadalmi és gazdasági változások kontextusában. Azok a fogalmak és elméletek, amelyek a tanulmány megírásakor vezéreltek, kritikusan közelítik meg az építész szakma stabilitással és biztonsággal kapcsolatos, a szigorú oktatási rendszer által szült elvárásait. A szakmai pályát befolyásoló egyéni tényezők (mint pl. Schein karrierhorgonyai, az oktatási rendszer hiányosságaival kapcsolatos percepciók, az oktatási rendszer és a munkaerőpiac kapcsolatának percepciói) és a kontextuális tényezők (mint pl. a felsőfokú oktatás expanziójának hatása, a gazdasági válság hatása) elemzése rávilágít egyéb neoliberális szakmákkal közös jellemvonásokra, amelyeket Arthur és Rousseau „határtalan karrier” fogalma magyaráz. Ez a közös vetület megkérdőjelezi az építészeti karrier egzotikus jellegét.

Kulcsszavak: iskolából a munkaerőpiacra való átmenet, egyén vállalkozás, portfólió dolgozó, munkaerőpiac

Abstract. Transition from the School to Labour Market of the Architecture Faculty Graduates (Cluj-Napoca)

The purpose of this paper is to make a thoroughgoing study on the processes of transition from school to work through architecture graduate students from Romania in the last decade and to observe different professional pathways that individuals take in the context of swift social and economical changes. The concepts and theories that guided me in this paper present a critical perspective on professional stability and security expectations in the architectural career field, expectations created by a strict regulated educational system. Analyzing individual factors (like Schein's career anchors, perceptions on educational system deficit, perceptions on link between educational system and labour market) and contextual factors (as higher educational expansion impact, economical crisis impact) that influences decisions on professional pathway, it can be observed common characteristics to the other neoliberal professions, characteristics that are explained through Arthur & Rousseau's concept

1 Jelen tanulmány az azonos címet viselő, 2015 júniusában megvédett szakdolgozatom rövidített, lefordított változata. Köszönettel tartozom Anca Simonca egyetemi adjunktusnak, a dolgozat témavezetőjének, a dolgozat irányításáért és a munka során nyújtott segítségért. (Fordította: Bogdán Andreea)

2 Țigănaș – Chiribucă (2010: 7)

of “boundaryless career”. This common aspect call in question the exotic character of the architectural career field.

Keywords: school to work transitions, self-employment, portofolio worker, labour market

I. BEVEZETÉS

Az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet dinamikus folyamat, amelynek során az egyének az oktatási rendszerből egy viszonylag stabil munkavégzési pozícióba lépnek át. Makrotársadalmi szempontból az átmeneti típusok a munkaerő-piaci folytonosságot és változásokat, valamint a társadalom rétegződési rendszerét tükrözik. Jelen tanulmány célja, hogy feltárja azokat a folyamatokat, amelyek során a végzős építészek az iskolából a munkaerőpiacra lépnek át, és leírja, hogy az elmúlt évtizedben a szakma gyakorlásának mely módjait választják a fiatal építészek a gyors gazdasági és társadalmi változások közepette. Tekintettel arra, hogy az építészet erősen szabályozott oktatási terület, bizonyos elvárásokat szül a munkaerőpiac biztonságával kapcsolatosan. Más szóval, az elvárás az, hogy 6 nehéz egyetemi év, majd 2 év szakmai gyakornokság után, más szakokkal ellentétben, már ne tevődjön fel a munkahelytalálás problémája. Amint a dolgozat címe is mutatja, jelen tanulmányban kritikusan próbálom megközelíteni azokat az elvárásokat, amelyeket ez a karriermező támaszt, és megkérdőjelezem az építész karrier egzotikus jellegét.

Mivel az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet komplex jelenség, úgy döntöttem, hogy néhány szűrt alkalmazok, melyek segítenek majd tisztázni és megérteni azokat a folyamatokat, amelyeken a végzős építészek a munkaerő-piaci integráció során átmennek. A XX. század utolsó évtizedében a szervezetszociológia teoretikusai (Arthur&Rousseau, Weick, Gunz) górcső alá vették az „új karrier” fogalmát. Ez a perspektíva hangsúlyozza a karrierök növekvő változatosságát, az egyén készenlétét az új lehetőségekre, az egész életen át tartó tanulást, és kritikusan szemléli az egyén és egyetlen munkaadó szervezet hosszú távú kapcsolatát. Ebben a kontextusban az egyén „portfólió munkavállalóvá” („portfolio worker”) válik, aki egy „határtalan” karrier keretében felelős saját személyes és szakmai fejlődéséért (Arthur&Rousseau 1996: 12). Az egyénnek azt az elhatározását, hogy karrierjében bizonyos pályát kövessen, a Schein „karrierhorgonyai” (id. Danzinger és Valency 2005: 293–294) által megragadott egyéni tényezők és kontextuális, gazdasági, valamint társadalmi tényezők egyaránt befolyásolják.

Saar et alii. (2008: 32–33) – a munkaerőpiacokra jellemző – dichotomikus perspektívájából, Románia a kevésbé sztenderdizált belső munkaerőpiacokkal és oktatási rendszerekkel rendelkező szervezeti térbe tartozik, az egyetemek és a munkaerőpiac közötti kapcsolatok pedig lazák; e rendszer hatásai közé sorolható a különféle szakmák esetében tapasztalható magas munkanélküliségi ráta, a szakterületen való elhelyezkedés nehézsége, valamint bizonyos esetekben az átképzés szükségessége. Ebben a képben az építészet kirívó színfoltnak tűnik, hiszen erősen szabályozott oktatási területet képvisel, amelynek keretében a folytonos tanulást a gyakornoki időszak teljesítésének feltétele biztosítja, ami elengedhetetlen az aláírási joggal rendelkező építésszé váláshoz; a karrierök ezen almezejének intenzív szabályozottságát magas fokú szakmai stabilitással és biztonsággal társítják.

II. A KUTATÁS CÉLJA

Az elmúlt évtizedben Románia jelentős gazdasági változásokon ment keresztül. Ezek között megemlíthjük Románia EU-s csatlakozását és az ingatlanpiac robbanását, amelyet a 2008-ban kezdődő gazdasági válság követett. Tekintettel arra, hogy az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet dinamikus folyamat, amelyre erőteljesen hatnak a társadalomban jelen lévő gazdasági és társadalmi jelenségek, feltettem magamnak a kérdést: milyen hatást gyakorolnak a gazdasági változások vagy az EU-s csatlakozás a végzős építészek karrierjére?

Nyilvánvalóan a gyakorlati oktatásnak és felkészítésnek meghatározó szerepe van a végzősök munkaerőpiacra való belépésének pillanatában. Az Építészeti és Urbanisztikai Egyetemet végzett fiatalok esetében kiemelkedő jelentőséggel bír a diákok elméleti és gyakorlati felkészülésének vizsgálata az egyetemi tanulmányok során, valamint ezek szerepe az iskolából a munkába való átmenetkor. Ennek következtében az elemzés egy része azoknak az elsajátított képességeknek és készségeknek a leírásával foglalkozik, melyek az iskolából a munkába való átmenet folyamatát alakítják. Megszületett tehát néhány olyan kérdés, amely a kutatást vezérelte: Milyen szerepet játszanak a sajátos és a transzverzális képességek az átmenet folyamatában? Melyik az a korlát, amellyel a végzősök a gyakornokság során leggyakrabban szembesülnek? Egyensúlyhiány vagy az oktatás során átadott kompetenciák egyfajta adaptációja jellemző a munkaerőpiac viszonylatában? Hogyan befolyásolják a végzős építészek karrierjét a szakmai képzést biztosító intézmények közötti különbségek? Milyen módon befolyásolják a gazdasági változások az iskolából a munkaerőpiacra való átmenetet?

Jelen dolgozat alap kutatás, amely megkíséreli leírni, megmagyarázni és feltérképezni a végzős építészek iskolából munkaerő-piacra való átmenetének különböző vetületeit. A dolgozat céljának megvalósítása érdekében szükségessé vált néhány olyan célkitűzés megfogalmazása, amely kutatási irányokat mutasson és vezérelje a dolgozat empirikus részét. A célkitűzések az alábbi szempontok köré csoportosultak: az Építészeti Egyetem végzőseinek karrierrel kapcsolatos opcióit befolyásoló tényezők leírása; az oktatási rendszer hiányaival kapcsolatos percepciók és ezek karrierre gyakorolt hatásának leírása; az oktatási rendszer munkaerő-piaci integrációban játszott szerepével kapcsolatos percepciók leírása, és a szakma gyakorlásának korlátozását kiváltó tényezőkkel kapcsolatos percepciók leírása.

1. célkitűzés: A karrierrel kapcsolatos opciókat befolyásoló gazdasági tényezők azonosítása és leírása

- Kutatási kérdés: Milyen módon befolyásolják a gazdasági változások az iskolából a munkaerőpiacra való átmenetet?

2. célkitűzés: Az oktatási rendszer munkaerőpiacra való belépésében játszott szerepével kapcsolatos percepciók azonosítása és leírása

- Kutatási kérdések: Milyen szerepet játszanak a sajátos és a transzverzális képességek az átmenet folyamatában? Hogyan befolyásolják a végzős építészek karrierjét a szakmai képzést biztosító intézmények közötti különbségek?

3. célkitűzés: Az oktatási rendszer hiányaival kapcsolatos percepciók és ezek karrierre gyakorolt hatásának azonosítása és leírása

• Kutatási kérdések: Melyik az a korlát, amellyel a végzősök a gyakornokság során leggyakrabban szembesülnek? Egyensúlyhiány vagy a képzések egyfajta adaptációja jellemző a munkaerőpiac viszonylatában?

III. MÓDSZERTAN

A dolgozat empirikus része az építészeti egyetem végzőseinek különböző kategóriáival készített interjúk során gyűjtött adatokon alapul. Elsősorban arra figyeltem, hogy interjúalanyaim különböző formákban fejtsenek ki tevékenységet: a minta egyaránt tartalmazzon alkalmazásban álló, saját építészeti irodával rendelkező, valamint társult építészeket, akik nagyjából a 25–35 éves korosztályhoz tartoznak. Mindezt annak érdekében, hogy megfigyeljük az építészet területén szerzett munkaerő-piaci tapasztalatnak köszönhető perspektívabeli különbségeket. Hogy biztosítsam eseteim változatosságát, úgy döntöttem, hogy 3 városban készítek interjút építészekkel: Aradon, Kolozsváron és Bukarestben. E három várost a gazdasági szerkezetükben felismerhető különbségek miatt választottam: Arad az iparosodott megyék élén áll országos szinten, Bukarest és Kolozsvár pedig az első, illetve a második helyen áll az országban a szakmai szolgáltatások terén. *Eszközként* a félig strukturált interjúvezetőt választottam, amely az építészek karrierjét alkotó 5 perspektívából épül fel. Ezek a következők: (1) az egyetem ideje alatt szerzett tapasztalatokra, képességekre és készségekre vonatkozó információk; (2) a gyakornokság ideje alatt felmerülő nehézségekre, azok típusára és a munkavégzés körülményeire vonatkozó vetületek; (3) a jelenlegi munkaviszony választását befolyásoló tényezők (munkavállaló, társ, egyéni építészeti iroda) és a választás előnyei/hátrányai; (4) esetenként a független munkavégzés vetületei, míg (5) az utolsó perspektíva a karrierrel kapcsolatos jövőbeli elvárásokat tárja fel. Az empirikus adatok primér (7 építésszel készített interjú) és szekundér adatokból (Anca Simionca által 6 építésszel készített interjú) származnak.

A tanulmány *populációját* az alábbiak jellemzik: két 25 éves válaszadó Kolozsváron tevékenykedik egy építészeti iroda gyakornokaként, illetve társtulajdonosként; öt válaszadó aradi, közülük hárman 28 és 29 év közötti alkalmazott gyakornokok, a másik kettő pedig egy 29 éves alkalmazott és egy 37 éves, egyéni építészeti irodát működtető építész. A szekundér adatokat szolgáltató hat interjú alanyai Bukarestben dolgoznak, és ugyanahhoz a korcsoportoz tartoznak; egy építésznek egyéni építészeti irodája van (34 éves), ketten társként dolgoznak (27, 28 évesek), ketten alkalmazottként (27 évesek), valamint egy építész tudományos kutató (a szekundér adatokból nem derült ki a kora).

IV. AZ EMPIRIKUS ADATOK ELEMZÉSE

Az építészetet végzett személyek iskolából munkaerőpiacra való átmenete azért keltette fel figyelmemet, mivel a gyors gazdasági változások, a dinamikus gazdasági környezet, a technológia fejlődése és a felsőoktatás eltömegesedése radikálisan megváltoztatták azt, ahogyan az egyetemi végzettséggel rendelkező személyek szakmai tevékenységüket kifejtik. Jelen dolgozatban azt a célt tűztam ki, hogy megvizsgáljam az építészetet végzettek iskolából munkaerőpiacra való át-

menetének folyamatait, és megfigyeljem az építészet gyakorlásának különféle irányait az utóbbi évtized gyors gazdasági és társadalmi változásainak kontextusában Románia területén.

IV.1. Az építész karrier horgonyai

A szakmai tevékenység bizonyos formában történő kifejtésére vonatkozó döntést egyéni és kontextuális tényezők is befolyásolják. Azok, akik azt választják, hogy független vagy társult munkavállalóként fejtsék ki tevékenységüket, az Edgar Schein karrierhorgony elmélete nyomán kidolgozott autonómia, kreativitás és vállalkozás terminusaiban beszélnek a szakma gyakorlásának e formájáról (id. Danziger és Valency 2005: 293–294). Azok az építészek, akiknek saját irodájuk van, úgy vélik, hogy ennek a munkavégzési formának a legnagyobb előnye a rugalmasan alakítható munkaidő. A szakmai fejlődés lehetősége és a kreativitás megnyilvánulása egy másik szempont, amit figyelembe vesznek.

„Ha délben lefeküdni van kedvem, lefekszem, ha éjjel 12-ig kell fennmaradnom, éjjel 12-ig maradok fenn, ha hajnali 5-kor kell felkelnem, akkor hajnali 5-kor kelek. Ehhez képest egy normál irodában nem tűrik az ilyenfajta kihágásokat...” (37 éves férfi, egyéni építészeti iroda tulajdonosa, Arad)

„Mintsem, hogy elszegődjünk egy építészeti irodához csarnokokat tervezni... Ha építészeti irodához mész gyakornoknak, az alsó munkát végzed, nyilvánvalóan a legalsó munkát. A rajzlapok cipelésétől ... és ezt látva vetettük, és gondolkodtunk ... mivel én irodában dolgoztam, tartottam a kapcsolatot ottani emberekkel és gyakornokokkal, akik egy adott ponton azt mondták, hogy »nagyon jó, klassz, hogy napi 5 órán keresztül én hordom az ételt az építőtelepen dolgozó munkásoknak«. Nem tűnt feltétlenül klassz dolognak...” (25 éves férfi, társtulajdonos, Kolozsvár)”

A gyakornokok az aláírási jog megszerzéséhez előírt feltételek miatt választják azt, hogy egy iroda keretében dolgozzanak. A megkérdezett gyakornokok azonban leginkább saját építészeti iroda létesítésében vagy abba való betársulásban gondolkodnak. A megfontolás az, hogy minél több projekthez férhessenek hozzá és minél több „nagy” projektet – magas- és mélyépítési munkát – vehessenek át, ami hírnevet és a szakmai elégtétel sajátos formáját generálja, így elkerülhetővé válik a lakóövezeti projektek szintjén való megrekedés. Az építészeti karrier megtartására vonatkozó döntések, valamint adott munkavégzési formák választása Schein karrierhorgony fogalmával ragadhatók meg (1990). Az építészek körében előforduló horgonyok a stabilitás, az autonómia és a kreativitás megnyilvánulása.

IV.2. A felsőoktatás eltömegesedésének hatása

A posztkommunista időszakban, a gyors gazdasági változások eredményeként az egyetemet végzett személyek számának gyors növekedése – azaz a felsőoktatás eltömegesedésének nevezett jelenség – egyike azon legfontosabb tendenciáknak, amelyek hatást gyakoroltak a felsőoktatási intézmények végzőseinek munkaerő-piaci integrációjára. Ez a jelenség a dezindusztrializációval és szolgáltató szektor munkapiaci szerepének növekedésével magyarázható, és a nem műszaki felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek számának növekedését eredményezte. Az interjúalanyok azt állítják, hogy az eltömegesedés kihatott a munkapiacra való belépésükre, mivel

nehezebben találtak munkát. A vélemények megoszlanak azonban, amikor az építészek jelenlegi száma kerül szóba az építészeti szolgáltatások piacának viszonylatában:

„Most világos, hogy túl sokan vannak. Amikor én kezdtem az egyetemet (Temesvár, 2004), 25 hely volt. Utána egyetemi karrá váltunk, emiatt 100 diáknak kellett lennie egy évfolyamon. Automatikusan már nem számított a minőség, hanem az, hogy sokan legyenek. Most rájöttek, hogy túl sokan vannak, és hogy túl sokan jutnak be, de kevesebben végeznek. De túl sokan vannak, sok barátom van, aki sok helyre beküldte az önéletrajzát, de senki nem hívta őket.” (29 éves férfi, alkalmazott, Arad)

Mindhárom városban interjúalanyaim úgy vélik, hogy az építészek száma az építészeti szolgáltatások piacának viszonylatában elég magas, és sok a felkészületlen építész, aki rossz minőségű építészeti szolgáltatásokat nyújt. Annak ellenére, hogy az arány elég nagy, a munkaerőpiacon nem problémaként fogják fel, mivel mindenki „megtalálja a helyét”: a piac homogenizálódik, egy szerves struktúra, amely a kereslet függvényében alakul.

IV.3. A gazdasági válság hatása az építész szakmára

Habár az építőipar a 2010–2012-es években helyreállt, és zsugorodását mindössze 2%-ra csökkentette, az építészet további 12%-kal csökkent a legutóbbi időszakban. Az építészek száma 10%-kal növekedett az Európában 2008-ban dolgozó építészlétszámhoz képest. Ez azt feltételezi, hogy egyre több építésznek egyre kevesebb megrendelése volt. Következésképpen, különféle túlélési stratégiák alkalmazására került sor ebben az időszakban: a nagy építészeti cégek száma érezhetően csökkent, sok cég személyzetcsökkentést hajtott végre, a részmunkaidőben dolgozók száma 9%-ról 15%-ra növekedett, és míg a függetlenként dolgozó építészek lecsökkentették munkaidejüket, az alkalmazott építészek a személyzethiány miatt túlórázni kényszerültek.³ Ezt a helyzetet leginkább a kis cégek és a független építészek szenvedték meg. 2014-ben, a magánvállalkozás keretében betöltött alkalmazotti státusz (27%) az építészet gyakorlásának leggyakoribb formája Romániában, ezt közvetlenül követi az egyéni építészeti iroda (26%), majd a társulás (22%). Romániában a független, szabadúszó építészek 1%-os arányt képviselnek (Mirza-Nacey 2015).

Tekintettel arra, hogy jelen pillanatban Románia továbbra is válságban lévő társadalom az építészeti szolgáltatások tekintetében, az egyéni építészeti iroda a leginkább megcélzott munkavégzési forma, a társulással együtt. Az egyetemi tanulmányok elvégzése után a végzősöknek különböző módon sikerül a munkaerőpiacra belépni. A 3 város különböző gazdasági struktúrája kihatással van a megkérdezett építészek által végzett munka típusára is. Míg Arad ipari megye, és e tevékenységi terület alkalmazottainak aránya a legmagasabb Románia szintjén, Bukarest és Kolozsvár szakmai szolgáltatásokra összpontosuló városok, és országos szinten az első, illetve a második helyet foglalják el az alkalmazott személyek arányát illetően (1. tábla).

3 Az adatok az Építészek Európai Tanácsa (Architects' Council of Europe) által végzett 2012-es adatfelvételből (Sector Study Survey 2012) származnak (id. Țigănaș 2013).

1. tábla: Románia egyes megyéinek helye a megyék rangsorában (2008–2011, az évek átlaga)

A megye neve	Mezőgazdaság	Ipar	Logisztika	Építőipar	Kereskedelem	Szakmai szolgáltatások	Közzolgáltatások
Bukarest	42	42	9	2	36	1	40
Kolozs	41	36	13	15	29	2	27
Konstanca	24	40	1	7	22	4	37
Brassó	30	24	5	10	25	5	41
Temes	21	14	18	30	16	6	35
Iasi	25	38	22	5	35	7	6
Prahova	29	8	10	27	24	8	36
Arad	18	1	17	39	40	23	39
Argeş	34	2	26	12	30	17	32
Ialomiţa	1	39	8	32	26	26	19
Călăraşi	2	33	29	25	20	39	9

Forrás: Petrovici, 2014

2. tábla: Az egyes ágazatokban alkalmazott dolgozók aránya 2011-ben Románia megyéiben (a teljes dolgozói létszám százalékában)

A megye neve	Összesen (fő)	Mezőgazdaság (%)	Ipar (%)	Logisztika (%)	Építőipar (%)	Kereskedelem (%)	Szakmai szolgáltatások (%)	Közzolgáltatások (%)
Bukarest	809 689	0,4	13,1	6,3	10,0	13,7	26,4	15,7
Kolozs	178 794	0,8	26,1	6,5	6,9	15,1	15,1	21,4
Konstanca	163 019	2,5	22,7	12,0	8,8	16,1	13,0	16,7
Brassó	145 274	1,9	32,0	6,9	8,5	15,7	12,9	15,7
Temes	195 913	2,7	36,1	5,7	6,4	17,2	12,5	17,3
Iasi	164 886	2,1	26,3	5,1	10,7	13,4	10,5	25,8
Prahova	156 988	1,8	36,8	6,1	6,9	18,2	11,3	17,2
Arad	111 434	2,9	44,6	5,8	4,9	11,7	8,4	15,8
Argeş	124 853	1,6	42,2	4,9	8,2	14,9	9,0	19,1
Ialomiţa	40 772	10,6	22,8	6,4	6,2	15,5	8,2	23,0
Călăraşi	40 611	8,3	28,6	4,8	6,5	18,9	6,8	27,1
Románia	4 348 739	2,2	29,0	5,9	7,7	17,3	17,4	20,5

Forrás: Petrovici, 2014

Következésképpen, az aradi interjúalanyok esetében a szakmai tevékenység nagy része a lakóházak (házak, tömbházak) és közterületek (vendéglők, panziók, poliklinikák, imaházak, táborok) tervezésére koncentrálódik, a kolozsvári és bukaresti interjúalanyok pedig nagymértékben belső tervezési projekteket, tárgytervezési és urbanisztikai projekteket is átvésznének, ami a gazdasági válság pozitív hozadéka: „Megszületett a román design” (27 éves férfi, társtulajdonos,

Bukarest). A bukaresti interjúalanyok a belső tervezést a kompromisszum elfogadható formájának tekintik a más építészekről lemásolt projektek aláírásával vagy az ügyfelek által készített projektekkel szemben. Az interjúalanyok narrációiban kapcsolatot figyeltem meg a választott munkavégzési forma és a jelenlegi pénzügyi helyzet között:

„Társadalmi válságban vagyunk, és kicsinek lenni a legjobb módja annak, hogy gazdaságilag is hatékony maradj... minél kisebb vagy, annál nagyobb a túlélés esélye, és annak, hogy ne legyenek költségeid (takarítónő, aki megeszi a jövedelmed)... minél kisebb vagy, annál jobb.” (37 éves férfi, egyéni építészeti iroda tulajdonosa, Arad)

„Leginkább belső tevezés(szel foglalkozunk), azonban építészeti projektjeink is vannak, műszakibbak, amelyek jogi és dokumentációs részt is feltételeznek. Az emberek inkább belső tervezésbe fektetnek, ez kisebb összeg, mintsem hogy házat építsenek” (26 éves férfi, építészeti stúdió társtulajdonosa, Kolozsvár).

A gazdasági válság nagy problémákat okozott az építészek karrierjében. A projektek hiánya rányomta bélyegét a jövedelmekre és az építész szakma gyakorlására vagy a pályamódosítási döntésekre egyaránt. A gyakornoki állások nehezebb elérhetősége a gazdasági válság egy másik következménye.

„Diákként volt munkám, annyi házam volt, hogy azt sem tudtam, mit csináljak velük, a válság előtt... és kerestem... nagyon jól, annyi pénzem volt... sok. Aztán, amikor jött a válság, az árak valósággal lementek, és az embereknek már nem volt meg a biztonsága, hogy hitelt vegyenek fel, hogy építési tervet készítsenek. S azóta mind így, elég rosszul...” (29 éves férfi, alkalmazott, Arad)

„Mészárlás volt... és valamilyen fajta szelekció történik... vagyis kollégáim, akik dolgozni kezdenek a közigazgatásban, akik elmennek főépítésznek falvakba, községekbe... én parkettát raktam le. Parkettáztam az ügyfeleknek! Ez a kompromisszum, amit meg kellett kötnöm, hogy ne adjam fel, és ne fulladjak meg... van egy gyermekem, fel kell nevelni. Parkettát raktam le, és megragadtam a munkát...” (37 éves férfi, egyéni építészeti iroda tulajdonosa, Arad)

Az interjúk alapján sikerült azonosítanom néhány olyan problémát, amellyel a végzősök a gyakornokság ideje alatt szembesülnek. Az aradi és a bukaresti belső piacot alanyaink úgy jellemzik, hogy megfullasztja néhány nagy iroda, amely átveszi a fontos projekteket, majd azokat továbbadja, míg a többi építészeti iroda számára a kisebb kihívást támaztó projektek maradnak.

„Nincsenek kihívások Aradon. Tehát a piacot megfullasztják az egymással kapcsolatban álló építészeti cégek, és esélyed sincs, hogy az egyenletből kilépj, egyetlen esélyed sem... ki kell menned a városból vagy meg kell halnod itt egyedül. Vannak olyan építészeink Aradon, akiknek évi 450 projektjük van, nem mondom meg, hogy mennyibe kerül a pecsét, és ezt szorozd meg 450-el... nézd meg, milyen forgalmuk van, és nem csinálnak abszolút semmit. Innen következik a minőség... falun már nincs is ellenőrzés, a műszaki átvétel dokumentációjában levő épület nem hasonlít a valóságos munkához... a kőkorszakban vagyunk, ez van...” (37 éves férfi, egyéni építészeti iroda tulajdonosa, Arad)

„A válság előtt sok olyan projekt volt, amely a cápák ujjai közül kicsúszott, most nagyon kevés morzsa megy át a szitájukon”. (27 éves férfi, alkalmazott és szabadúszó, Bukarest)

Az előbbiekben bemutatott helyzet kihatással van a megye építészeti minőségére, de jelentős hatása van az építészek jövedelmeire is. Az összes megkérdezett gyakornok azt állítja, hogy a jelenlegi munkahelyük hátránya pénzügyi jellegű a szakmai megelégedés mellett, mivel nincs kitől szakmát tanulniuk.

„Óóóó, szeretnék (irodát váltani-GL)... valahol jobban fizető helyen... apropó ősszeg... megtudtam, hogy a KFC jobban fizet... vagy a FORNETTI. Tehát 6 év egyetem után, így járunk, szegény fejük...” (29 éves férfi, alkalmazott gyakornok, Arad)

A mintába bekerült építészek által felkarolt karrierirányok a gazdasági környezettől, az egyetemek és a privát szféra kapcsolódási fokától, az alkalmazhatóság vetületeit szabályozó jogszabályoktól és a nemzeti és regionális politikáktól függenek. Példa erre az építészeti szolgáltatások piacának nyitása a belső tervezés és a terméktervezés irányába, a gazdasági válság által generált projekthiány következtében. A negatív következmények – főként a gyakornokok esetében – az alacsony jövedelmek szintjében, továbbá a szakmai gyakorlati és gyakornoki lehetőségek alacsony hozzáférhetőségében érzékelhetők. Léteznek olyan munkavolumenű időszakok, amelyekben az irodák ideiglenesen inkább diákokkal vagy gyakornokokkal működnek együtt, anélkül, hogy alkalmaznák őket, vagy meghatározott időre kötnek velük munkaszerződést. Az alkalmazás ezen vetülete a megkérdezett gyakornokokat megakadályozza abban, hogy a gyakornoki időszakot a törvény által előírt feltételek szerint 2 év alatt teljesítsék, így körülbelül 30 évesen sikerül aláírási jogot szerezniük.

IV.4. Az oktatási rendszer munkaerőpiacra való belépésben játszott szerepével kapcsolatos percepciók

A szakma gyakorlásához lényegesnek tekintett sajátos képességek és készségek a számítógépes tervezés, a képzelőerő (amelyet „valamely tervezési feladat eredeti módon történő megvalósulásának képességként” határoznak meg), a tárgyak tanulmányozása (amely képzelőerőt generál), a térben látás és az esztétikai érzék. A tervezési ismeretek teszik lehetővé azt, hogy a diákok már az egyetemi évek alatt építészeti irodákkal működjenek együtt, ezek az irodák pedig lehetséges munkáltatókká válnak. A gyakorlat idejét élesen bírálják amiatt, hogy valójában alig képes az építész szakma gyakorlásához szükséges képességeket és készségeket átadni. A leghatékonyabb oktatási formának magát a tanárt tekintik, akinek akkor van értéke, ha képes „tapasztalatból beszélni”, hiszen jómagá is jelenlegi városi művek szerzője, nem csupán „mesélő”.

Az interjúk alapján megfigyeltem, hogy a munkaerőpiacra való belépéskor a végzősök „alkalmazhatóságát” az egyetemi évek során szerzett képességek és készségek, valamint a két intézmény, az egyetem és a belső piac, kapcsolatából adódó lehetőségek biztosítják. Így tehát a mintába bekerült végzősök egy részének sikerült építészeti irodákkal együttműködni, akár tervezési versenyek megnyerésével, akár e tervezőirodák keretében történő gyakorlatozással. A végzős és a tervezőiroda együttműködését az építészeti szolgáltatások piacán megjelenő projek-

tek iránti kereslet is szabályozza. A külföldi tanulmányi lehetőségek, mint például az Erasmus-ösztöndíjak, sajátos szerepet játszanak az egyetemi évek során szerzett szakmai felkészülésben. Ezek a programok jóval nagyobb információmennyiséghez biztosítanak hozzáférést, a különféle épületek megtekintésétől a modellezési műhelyekben végzett munkáig és új anyagokkal való kísérletezés lehetőségéig, ezek mind kihatással vannak a szakma gyakorlására. A külföldi tanulmányi lehetőségek valódi – a román építészetbe új életet lehelő – előnynek számítanak (különösen a tapasztalt építészek szemében, akiknek nem volt ehhez hozzáférése).

Az építészet területén eddig végzett empirikus tanulmányok jelentős információkat szolgáltatnak az iskolából a munkaerőpiacra való átmenettel kapcsolatosan. *A végzősök és a munkaerőpiac* című kutatásban⁴ megvizsgálták a különböző területek végzőseinek munkaerőpiacra való belépéséhez szükséges időt. Az adatok szerint a végzős építészek átlagban tanulmányaik elvégzésétől számított 2,8 hónapon belül találnak munkát, a leghatékonyabb munkahely-keresési módszer pedig a potenciális alkalmazók megkeresése. A megkérdezett építészek narrációi nem igazolják az utóbbi adatokat – interjúalanyaink a gyakornoki és szakmai gyakorlati lehetőségekhez nagyrészt barátok vagy ismerősök ajánlása alapján jutottak.

IV.5. Az oktatási rendszer hiányosságaira vonatkozó percepciók

Az oktatás hiányosságaira vonatkozó percepciók az „elméleti” és a „gyakorlati rész” közötti szakadékra irányulnak. Emellett hiányolják a gyakorlati készségek – mint például az építőtelenpi tapasztalat és a különböző építkezési anyagok kezelése – elsajátítási lehetőségét; ezekkel gyakran felsőoktatási intézményen kívüli környezetben találkozhatnak a diákok.

A gyakornokok számára az általuk megvalósított projekt megrendelőjével fenntartott kapcsolat jelenti a legnagyobb kihívást, és ugyanakkor ez az a probléma, amivel a leggyakrabban szembesülnek. A kommunikációt, a tárgyalást és az ügyfél igényeihez való alkalmazkodást gyakran említik a szakma gyakorlásához elengedhetetlen képességekként, azonban ezekre nem egyetemi tanulmányaik során tesznek szert. A tárgyalási készséget lényegesnek tekintik a szakma gyakorlásában, mivel segítséget nyújt abban, hogy az ügyfelet meg lehessen győzni a projekt műszaki és esztétikai vetületeiről, és ezáltal elkerülhetővé válnak a félresikeredett épületek: „*Ha nem győződ meg te, meggyőz ő (az ügyfél) téged, és egy gyenge házat készítesz.*” (29 éves férfi, alkalmazott, Arad). Nagy előnyt jelen a hatékony kommunikáció az ügyfelekkel, ennek hiánya pedig, ha szégyenlősséggel társul, nagy veszteségeket okoz, még akkor is, ha az építész különleges műszaki és alkotóképességgel rendelkezik. A kommunikáció elengedhetetlen az építészek munkájának kevésbé kedvelt területén is, és pedig az állami intézményekben az engedélyek megszerzésekor. Habár a sajátos képességek hasznosak az építész szakma gyakorlásában, az építészek úgy vélik, hogy ezek szintje kívánnivalót hagy maga után, mivel egy részük a számítógépes tervezést azokban az irodákban tanulja meg, amelyekben gyakorlatozik. Léteznek olyan irodák is, amelyekben az építészetet olyan személyek tanítják és gyakorolják, akik nem végeztek építészetet, hanem egy építész „nevelte ki” őket. A társadalmi kapcsolatok két síkon játszanak fontos

4 „Absolvenții și piața de muncă (A végzősök és a munkaerőpiac)”, Studiu național de monitorizare a insertiei pe piața muncii a absolvenților de învățământ superior (A felsőfokú végzettséget szerzett személyek munkaerőpiacra való belépésének országos vizsgálata) (POSDRU/60/2.1/S/41750).

szerepet a „portfólió munkavállaló” megteremtésében: a gyakornoksági tevékenység végzéséhez szükséges hely megszerzésében és az ügyfelek toborzásában.

V. KÖVETKEZTETÉSEK

Az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet olyan folyamat, amely a végzősök munkaerő-piacra való belépését meghatározó belső szabályozások függvénye és következménye. Bár elsőre úgy tűnik, hogy e belső szabályozások, valamint a munkaerőpiacra való belépés mikéntje az egyének jellemzőiből fakad, ha figyelmesebben megnézzük az egyének erőforrásait, kiderül, hogy ezeket az intézményi kontextus, az oktatási rendszer, a belső piacok és az ezek közötti kapcsolat alakítja.

Figyelembe véve Arthur & Rousseau (1996) karrierekre vonatkozó fogalmait, az építészek karrierjét a „modern” karrier fogalmának lencséjén keresztül szemléltük, és azonosítottuk jellemzőit. Ezek a következők: a rutin- és a bürokratikus feladatok kiváltotta felháborodás mint olyan „aljamunka”, mely kimeríti a kreatív lehetőségeket; az építészek arra irányuló törekvése, hogy saját karrierjüket építsék és „portfólió munkássá” váljanak. Ez utóbbi érdekében állandó készenlétben állva gyűjtik portfóliójukba azokat a projekteket, melyek révén ismereteiket és képességeiket gyarapíthatják, s melyek egyúttal alkalmazhatóságukat és stabilitásukat is javítják. Az alkalmazhatóság növelésére való törekvés során olyan kapcsolatokat „ápolnak”, amelyek révén könnyebben hozzáférhetnek további munkáltatókhoz és ügyfelekhez, és lévén, hogy több munkaadó ernyője alá tartoznak, a munkavégzés során zajló csoportos interakciók révén készségeket szereznek és adnak át egymásnak. Ez mind a alkalmazó cég, mind pedig egyéni szinten is érvényesül. Azok a tényezők, amelyekből a „portfólió munkavállaló” felépül, képezik majd az alapját az építészeti szolgáltatások piacán újonnan alakuló társulások és egyéni irodák hálózatának. Az építészet területén a „határtalan” karrier jellemzői közé tartozik a szakmai mobilitás (az interjúalanyok átlagban három irodában dolgoztak 29 éves korukig) és az alkalmazó cégen kívüli ügyfelek bevonzásának képessége – vannak olyan építészek, akik „maszkelolnak” a cégnél kifejtett tevékenységük mellett, és független ügyfeleknek készítenek projekteket. Mindez bátorítja is a független munkavállalóként végzett munkát.

Az építészekkel folytatott beszélgetések során észrevettem, hogy létezik két olyan tényező, amely a független munkavállalóként kifejtett munkavégzési formára (egyéni építészeti iroda) ösztönöz. Az első tényező a munkahely átszervezés miatt történő elvesztése. A gazdasági válság kontextusában a független munkavégzést a legstabilabb túlélési stratégiának tekintik az építészeti szolgáltatások piacán. A második tényező a saját építészeti iroda nyitásával társított szabadság és személyes beteljesülés romanticizált képe, amellyel nagyon rugalmas munkaidő, az alkotás függetlensége és a megvalósított projektekkal járó elismerés jár.

A megkérdezett építészek esetében az identitás érvei komplex, olykor azonosíthatatlan külső struktúrákra utalnak. Valakiből nem attól lesz építész, hogy elvégez egy szakirányú oktatási intézményt. Az építész szakmát inkább az életen át tartó tanulási tapasztalatok által meghatározott társadalmi konstrukcióként fogják fel („amióta legózol, az utolsó felépített házig”). Az építész értékét azonban az határozza meg, hogy képes-e megérteni és ötvözni azokat a struktúrákat, amelyeknek része (és amelyekből őt alakították), és képes-e másként válaszolni azokra a társadalmi szükségletekre és problémákra, amelyekkel a szakma gyakorlásában szembesül.

A jelen tanulmánynak a karrierék építészeti almezejének megértéséhez való első és legfontosabb hozzájárulása az, hogy leírja azokat a folyamatokat, amelyeken keresztül az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet megvalósul, valamint a különböző munkavégzési formákat befolyásoló tényezőket. Az eddigi kutatások főleg mennyiségi módszertannal dolgoztak és az általános szempontokra, valamint az építész szakma és az építészeti szolgáltatások piacának állapotfelmérésére összpontosítottak.

Másodsorban, jelen dolgozatban megpróbáltam elméleti szempontból az építész karriert általánosan a karrier mezejébe behelyezni, és az iskolából a munkaerőpiacra való átmenetet holisztikus, kritikus szempontból megközelíteni, figyelembe véve azokat a gazdasági és társadalmi tényezőket, amelyek ezt a folyamatot befolyásolják. Ez a megközelítés lebontja az építészetről mint „egzotikus” karrierről alkotott felfogást, és a társadalom szintjén megnyilvánuló gazdasági változások által alakított, általános, neoliberális karrierre jellemző tényezőket azonosítja benne.

SZAKIRODALOM REFERENCES

1. Arthur, Michael – Rousseau, Denise (1996). *The Boundaryless Career*, Oxford University Press, New York, NY, 12
2. Damian, Mircea Radu (2007–2013). *Absolvenții și Piața Muncii*, Studiu Național de Monitorizare a inserției pe piața muncii a absolvenților din învățământul superior. http://www.absolvent-univ.ro/UserFiles/File/Raport-2006–2010-final_cuprins.pdf
3. Danziger, Nira – Valency, Rony (2005). Career anchors: distribution and impact on job satisfaction, the Israeli case, *Emerald Career Development International* 11. (4), 293–294
4. Mirza, Aziz – Nacey, Vince (2015). *The Architectural Profession in Europe 2014*, A Sector Study, West Sussex, UK, p. 90
5. Petrovici, Norbert (2014). *Industria creative sau cum ne pierdem locuințele din orașe* *CriticAtac* (2014. szeptember 30). <http://www.criticatac.ro/26365/industria-creative-dezvoltare-urban/> (letöltve: 2014. március 31.)
6. Saar, Ellu – Unt, Marge – Kogan, Irena (2008). Transition from Educational System to Labour Market in the European Union: A Comparison between New and Old Members, *International Journal of Comparative Sociology* 49. (1) 32–33
7. Schein, Edgar Henry (1990). *Career Anchors: Discovering Your Real Values*, University Associates Inc., San Diego, CA
8. Țigănaș, Șerban (2013). Ce se întâmplă cu profesia de arhitect în România. *Zeppelin* No. 111, 2013. február. <http://e-zeppelin.ro/ce-se-intampla-cu-profesia-de-arhitect-in-europa-2/> (letöltve: 2014. március 31.)
9. Țigănaș, Șerban – Chiribucă, Dan (2010). *Arhitect în România: studiu de fundamentare a politicilor naționale pentru arhitectură*, Editura EIKON, Cluj-Napoca